SZTUKA DLA DIALOGU

NARZĘDZIOWNIK DLA NAUCZYCIELEK I NAUCZYCIELI

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego

ORGANIZATOR:

CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Otwieraj na kulturę

PARTNERZY:

MUZEUM SZTUKI NOWOCZESNEJ W WARSZAWIE

MUZEUM SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ W KRAKOWIE MOCAK

PATRONAT MEDIALNY:

SZUM

Droga Nauczycielko, Drogi Nauczycielu!

Sztuka może być przestrzenią spotkania, w której uczymy się słuchać innych, zadawać pytania i patrzeć na świat z różnych perspektyw. Nie zawsze daje gotowe odpowiedzi. Często działa inaczej: otwiera rozmowę, pozwala nazwać doświadczenia, które trudno opisać codziennym językiem, i zachęca do wspólnego odkrywania znaczeń.

Narzędziownik *Sztuka dla dialogu* to praktyczne wsparcie dla osób pracujących z młodzieżą, które chcą wykorzystać sztukę do rozmowy o świecie, tożsamości, ciele oraz otaczających nas przedmiotach. Znajdziesz tu osiem rozdziałów, a w nich propozycje ćwiczeń, pytań i działań twórczych. Możesz wykorzystać je podczas lekcji, warsztatów, zajęć wychowawczych czy spotkań projektowych.

Zebrane w narzędziowniku metody wychodzą od dzieł sztuki i tematów poruszonych w module edukacyjnym. Nie służą jednak wyłącznie do analizy prac artystycznych. Sztuka stanowi przede wszystkim punkt wyjścia do rozmowy o doświadczeniach, wartościach, relacjach z innymi osobami oraz o tym, jak rozumiemy otaczającą nas rzeczywistość. Proponowane działania zaprojektowano z myślą głównie o pracy grupowej. Rozmowa, wymiana perspektyw i wspólne tworzenie pozwalają młodym osobom dostrzec, że jedna praca artystyczna może być interpretowana na wiele różnych sposobów, a odmienne spojrzenia nie muszą się wykluczać, lecz mogą się wzajemnie uzupełniać. Wspólna refleksja nad sztuką rozwija nie tylko kompetencje kulturowe, ale także umiejętność argumentowania, słuchania, współpracy oraz budowania relacji.

Potraktuj tę publikację jak skrzynkę z narzędziami. Nie musisz realizować wszystkich propozycji w zaproponowanej kolejności ani korzystać z nich dokładnie w takiej formie, w jakiej zostały opisane. Wybierz te działania, które najlepiej odpowiadają potrzebom Twojej grupy, wiekowi uczestników oraz sytuacji, w jakiej pracujesz. Możesz je modyfikować, łączyć ze sobą i rozwijać, tworząc własne scenariusze zajęć.

Pamiętaj, że najważniejszym elementem tych działań nie jest sam efekt końcowy, lecz proces: rozmowa, wspólne poszukiwanie, zadawanie pytań i odkrywanie nowych sposobów patrzenia. To właśnie w dialogu ze sztuką, z innymi osobami i samym sobą często pojawiają się najciekawsze interpretacje oraz pomysły na zmianę.

Życzymy Ci odwagi w eksperymentowaniu, uważności na głosy młodych osób i wielu inspirujących rozmów wokół sztuki.

Spis treści

Moje relacje ze sztuką	4
Dialog o tożsamości	7
Art Thinking – sztuka znajdowania szczęścia	11
Dialog o świecie	13
Dyskusja o dziele sztuki metodami dramowymi	18
Dialog o ciele	23
Dialog o rzeczach	28
Dlaczego warto edukować filmem?	32

moje RELACJE ze SZTUKĄ

01

1. Moje relacje ze sztuką

Zanim zaprosisz młodzież do rozmowy o sztuce, zatrzymaj się na chwilę przy własnych doświadczeniach. Wszyscy mamy swoją historię spotkań ze sztuką. Przypomnij sobie z dzieciństwa obraz, film, piosenkę czy miejsce, które do dziś wywołuje w Tobie ważne emocje.

Sztuka to nie tylko dzieła prezentowane w muzeach czy galeriach. Może być sposobem poznawania świata, zadawania pytań i budowania relacji z innymi osobami, własnymi doświadczeniami czy otaczającą rzeczywistością. Pomaga nazywać emocje, lepiej rozumieć siebie i innych oraz spojrzeć na znane sprawy z nowej perspektywy.

Pisarka Jeanette Winterson twierdziła, że jeśli sztuka ma zmieniać świat, powinniśmy zbliżać życie do sztuki, a nie sztukę do życia. Ta myśl skłania do refleksji nad rolą sztuki w edukacji. Czy sztuka jest tylko narzędziem wspierającym nauczanie, czy także przestrzenią spotkania, rozmowy i wspólnego poszukiwania znaczeń?

W pracy z młodzieżą sztuka może stać się punktem wyjścia do pytań o to, co jest dla nas ważne, co nas porusza i jak rozumiemy świat. Nie chodzi o znalezienie jednej właściwej interpretacji, lecz o otwartość na różne perspektywy.

Zapraszamy Cię do refleksji nad własną relacją ze sztuką i jej miejscem w pracy z młodzieżą. Punktem wyjścia będzie krótki film *Plastik* (reż. Laen Sanches, 2023), który jest dostępny w **Zasobach Filmowych CEO** wraz z materiałami edukacyjnymi. Potraktuj go jako zaproszenie do rozmowy o sztuce i edukacji, a także o tym, jak dzięki nim lepiej rozumieć siebie oraz świat.

…a ma zmieniać świat,
…y zbliżać życie
…a nie sztukę do życia.

Jeanette Winterson

Zastanówcie się:

1. Jak wygląda Twoja relacja ze sztuką i twórczością? Co Ci one dają?
2. W jakich sytuacjach, gdy obcujesz z dziełem sztuki, czujesz się jak doroślistykający się z nieznaną kością, a w jakich – jak sportretowane w filmie dzieci?
3. Jakich wartości i potrzeb bronią w tym filmie dorośli? Czy można je obronić inaczej, bez odrzucania nowego znaleziska?
4. Czy i jak dorośli mogliby wykorzystać kość do swoich celów?
5. Czym się kierujesz, dobierając dzieła sztuki do Twojej pracy? Czy muszą Ci się one podobać?
6. Czy jesteś gotowa lub gotowy pracować z dziełem, które do Ciebie nie przemawia, ale wiesz, że cenią je uczniowie?
7. Co nas, edukatorów i edukatorki, usztywnia w podejściu do sztuki? Jaki masz pomysł na budowanie większej otwartości?
8. Jakie postawy sprzyjają pracy ze sztuką i twórczością?

DIALOG

O TOŻSAMOŚCI

02

2. Dialog o tożsamości

Refleksja nad własnym doświadczeniem i podejściem do sztuki jest dobrym punktem wyjścia do pracy z młodzieżą. Kiedy sami ćwiczymy otwartość na różne perspektywy i sposoby interpretowania świata, łatwiej jest nam tworzyć przestrzeń do rozmowy o tym, kim jesteśmy i co nas łączy z innymi osobami. Kolejne ćwiczenie wykorzystuje dialog jako narzędzie wspólnego odkrywania tożsamości i budowania relacji w grupie.

Poszukajcie cech, doświadczeń lub zainteresowań, które Was łączą. Mogą one dotyczyć codziennego życia, szkoły, miejsca zamieszkania, pasji czy sposobów spędzania wolnego czasu. Zapiszcie wszystkie pomysły.

Następnie porozmawiajcie:

1. Czy łatwo było znaleźć cechy wspólne dla całej grupy?
2. Czy wszystkie osoby muszą mieć coś wspólnego?
3. Czy bardziej dostrzegamy podobieństwa, czy różnice między ludźmi?

Wprowadź pojęcie „tożsamość" jako poczucie przynależności do różnych grup i społeczności. Wyjaśnij, że tożsamość może odnosić się do wielu aspektów naszego życia, np. narodowości, miejsca zamieszkania, zawodu, zainteresowań, przekonań, rodziny czy pełnionych ról społecznych.

Porozmawiajcie:

1. Co to znaczy utożsamiać się z jakąś grupą?
2. Czy jedna osoba może należeć do wielu grup jednocześnie?
3. Czy w obrębie jednej grupy wszyscy mają taką samą tożsamość?

Następnie rozdaj każdej osobie niewielką kartkę i przybory do pisania. Dokończcie zdanie: „Jestem (imię). Jestem... (kim?)", np. „Jestem Kasia. Jestem uczennicą".

Podkreśl, że odpowiedzi nie trzeba odczytywać na forum.
Osoby, które mają na to ochotę, mogą podzielić się swoim zapisem.

Na zakończenie porozmawiajcie:

1. Czy łatwo było odpowiedzieć na pytanie „Kim jestem?". Dlaczego?
2. Z jakimi grupami lub społecznościami najbardziej się utożsamiacie?
3. Czy odpowiedzi były podobne, czy bardzo różnorodne?
4. Czy łatwiej mówić o tym, co nas łączy z innymi, czy o tym, co nas od nich odróżnia?
5. Czy zawsze chcemy otwarcie mówić o swojej tożsamości? Od czego to zależy?

Jak o tożsamości opowiadają artystki i artyści?

Przyjrzyjcie się pracom:

- → Czy wiesz, że tęcza świeci w ciemnościach!? (pomarańczowy czerwony) autorstwa Petrita Halilaja
- → Przeczarowując świat: Czerwiec autorstwa Małgorzaty Mirgi-Tas
- → Strachy autorstwa Daniela Rycharskiego

Następnie porozmawiajcie:

- Jakie elementy tożsamości pojawiają się w tych pracach?
- W jaki sposób artyści i artystki opowiadają o swoich doświadczeniach?
- Jakie emocje przekazują lub jakie historie opowiadają?
- Czy można opowiedzieć o swojej tożsamości bez użycia słów?

Na zakończenie wróćcie do kartek zapisanych na początku zajęć. Zastanówcie się, czy chcielibyście coś dopisać lub zmienić. Być może oprócz dużych wspólnot, takich jak naród czy społeczność szkolna, jesteście również częścią mniejszych grup, które są dla Was ważne.

Zwróćcie uwagę, że twórczość wielu artystek i artystów wyrasta z osobistych doświadczeń i różnych aspektów ich tożsamości. Mogą one obejmować pochodzenie, miejsce zamieszkania, rodzinę, język, wyznawane wartości, płeć, orientację psychoseksualną, religię czy przynależność kulturową. Na przykład Małgorzata Mirga-Tas jest Polką, ale także Romką, a Daniel Rycharski jest Polakiem i osobą LGBTQ+. Sztuka może stać się więc sposobem opowiadania o sobie oraz swoim miejscu w świecie.

Małgorzata Mirga-Tas,
Przeczarowując Świat
(DETAL)

Foto: Bartosz Solik

Wizualne wyrażenie siebie

Każda osoba tworzy pracę, która odpowiada na pytanie „Kim jestem?”.

Możecie wyhaftować wybrane słowo lub zdanie. Jeśli haftowanie okaże się zbyt trudne, wykorzystajcie inne techniki, np. wyklejanie literami samoprzylepnymi, formowanie napisu z drucików kreatywnych, wycinanie liter z pianki, tworzenie kompozycji z pinezek lub kolaż.

Zastanówcie się nie tylko nad treścią napisu, ale również nad jego formą. Kształt liter, ich wielkość, kolorystyka, faktura, użyty materiał czy sposób rozmieszczenia mogą podkreślać cechy charakteru, zainteresowania, emocje, doświadczenia lub wartości, które są dla Was ważne. Dzięki temu forma pracy stanie się równie istotnym środkiem wyrazu jak same słowa i będzie opowiadać o Waszej tożsamości.

Na zakończenie możecie zaprezentować swoje prace grupie. Porozmawiajcie o tym, jak różnorodne okazały się odpowiedzi na to samo pytanie oraz w jaki sposób wybór materiałów, technik i formy wpłynął na znaczenie powstałych prac. Dzięki temu zauważycie, że tożsamość można wyrażać nie tylko poprzez słowa, lecz także poprzez obraz, kolor, fakturę i sposób tworzenia.

Małgorzata Mirga-Tas,
Przeczarowując Świat
(DETAL)

Foto: Bartosz Solik

ART THINKING

– SZTUKA ZNAJDOWANIA SZCZĘŚCIA

03

3. Art Thinking – sztuka znajdowania szczęścia

Dużym wsparciem w angażowaniu młodzieży w pracę twórczą mogą być działania zaproponowane w metodzie **Art Thinking**, powstałej z inicjatywy **Fundacji Deloitte** oraz **Fundacji Hermansdorferów.** Metoda ta, poprzez poznawanie sztuki współczesnej, pomaga lepiej rozumieć siebie i otaczający świat. Art Thinking pozwala także doświadczyć, jak sztuka przenika różne aspekty naszego życia. Jej poznawanie i tworzenie nie musi być zatem oderwane od codziennych doświadczeń.

Kluczowym elementem metody Art Thinking jest → **dziesięć krótkich filmów** zawierających wywiady z osobami związanymi ze sztuką i twórczością. Filmom towarzyszą → materiały edukacyjne.

Proponowane filmy i materiały są świetnym punktem wyjścia do rozmów z uczniami i uczennicami o wyrażaniu siebie oraz poznawaniu własnego otoczenia. Opierają się na **teorii pięciu skór** Friedensreicha Hundertwassera, zgodnie z którą każdy z nas ma pięć skór: skórę naturalną, ubranie, dom, środowisko społeczne i planetę. Odkrywamy je na różnych etapach życia, a każda z nich wpływa na to, jak postrzegamy siebie i otaczający nas świat. Filmy pokazują, że sztuka i twórczość mogą mieć dla każdego z nas inne znaczenie.

Zapytaj uczniów i uczennice, co myślą o sztuce, a następnie zachęć ich do stworzenia memów na ten temat. W tym celu możecie skorzystać z → bezpłatnego generatora memów. Poniżej przykładowy mem.

Następnie omówcie memy, które stworzyliście. Porozmawiajcie o różnych sposobach rozumienia i odczuwania sztuki.

Ważnym elementem podejścia Art Thinking jest uwrażliwienie na obecność sztuki w nieoczywistych kontekstach. Sprawdź z grupą, jak rozwijała się przygoda i relacja ze sztuką Michała Borowika – kolekcjonera, którego pasja zaczęła się od obrazu znalezionego na śmietniku. Na koniec zajęć obejrzyjcie razem film pt. → „Art Thinking | Mieszkanie z pasją i sztuką" i porozmawiajcie o odczuciach na kolejnych lekcjach.

DIALOG O ŚWIECIE

04

4. Dialog o świecie

Przyjrzyjcie się pracy → A–Z (Gabloty edukacyjne) autorstwa Andrzeja Tobisa.

Następnie porozmawiajcie o tym, co może oznaczać pojęcie „mój świat”.

- Czy jest to konkretne miejsce, grupa osób, codzienne doświadczenia, zainteresowania lub wartości?
- Czy pojęcie „mój świat” rozumiecie jako najbliższe otoczenie – dom, szkołę lub osiedle – czy szerzej: jako kraj, społeczeństwo lub całą planetę?
- Czy „mój świat” zmienia się wraz z wiekiem i doświadczeniami?

Zapiszcie wszystkie skojarzenia, które pojawią się podczas rozmowy.
Potem zastanówcie się:

- Czy odnajdujecie między nimi punkty wspólne?
- Czy można mieć wspólny „własny świat”?
- Co łączy Wasze skojarzenia, a co je różni?
- Dlaczego każdy z nas zwraca uwagę na inne elementy rzeczywistości?

Zwróćcie uwagę, że każdy z nas w pewnym sensie „przepisuje” świat – wybiera to, co uważa za ważne, i opowiada o rzeczywistości z własnej perspektywy.

Następnie stwórzcie własną kartę słownika, która zilustruje Wasz świat. Przygotujcie kartki A4, gazety i czasopisma, nożyczki, klej oraz flamastry.

Wykorzystajcie rysunek, kolaż, zdjęcie z gazety lub własną fotografię. Wybierzcie obraz, który najlepiej ilustruje jedno z zapisanych skojarzeń, i umieśćcie go na kartce wraz z wybranym hasłem. Powstała karta powinna przedstawiać fragment rzeczywistości, który jest dla Was szczególnie ważny.

z cyklu A-Z (gabloty edukacyjne)
Andrzej Tobis

Jak chcielibyście „przepisać" świat?

Przyjrzyjcie się pracy → Mogliśmy być wszystkim, czym chcieliśmy być autorstwa Ruth Ewan.

Pozwól uczniom i uczennicom podzielić się na trzy- lub czteroosobowe grupy.

Porozmawiajcie:

- Co chcielibyście zmienić w świecie?
- Czego jest zbyt dużo, a czego brakuje?
- Jak wyglądałby świat organizowany przez dzieci i młodzież?
- O jakich potrzebach młodych ludzi dorośli często zapominają?
- Jakie zasady, relacje lub rozwiązania warto byłoby stworzyć na nowo?

Zapiszcie wszystkie pomysły, a następnie wspólnie wybierzcie jedną zmianę, którą uznajecie za najważniejszą. Może ona dotyczyć spraw globalnych, lokalnych lub najbliższego otoczenia – szkoły, klasy, osiedla czy domu.

Mogliśmy być wszystkim, czym chcieliśmy być

Ruth Ewan

Wykrzyknik – znak protestu

Przyjrzyjcie się pracy → Mobilizacja autorstwa Marieli Scafati. Zastanówcie się, jak za pomocą koloru, kształtu i formy można wyrazić Wasz pomysł na zmianę.

Porozmawiajcie:

- Jakie emocje ma wywoływać Wasz protest?
- Jaki kolor najlepiej oddaje Wasz postulat?
- Czy wystarczy jeden kolor, czy potrzebne jest ich zestawienie?
- Czy sama forma może przekazać znaczenie, czy potrzebne jest również hasło?

Przygotujcie kolorowe kartki, nożyczki, flamastry i pomysły wypracowane w poprzedniej części zajęć.

Wykonajcie transparent w kształcie wykrzyknika. Możecie dodać krótki napis lub pozostawić jedynie kolor i formę jako główny środek wyrazu. Niech Wasz wykrzyknik stanie się symbolem zmiany oraz świata, który chcielibyście współtworzyć.

MOBILIZACJA

Mariela Scafati

Choreografia protestu

Na zakończenie wspólnie zaplanujcie i odegrajcie własny protest.

Zastanówcie się:

- Gdzie powinien się odbyć?
- W jakiej przestrzeni najlepiej wybrzmi Wasz postulat?
- Gdzie wykorzystacie przygotowany wykrzyknik?
- Czy protest odbędzie się w ciszy, czy będą towarzyszyć mu okrzyki, śpiew lub inne dźwięki?
- Czy uczestnicy będą stać, siedzieć, maszerować, biec, a może pozostaną bez ruchu?
- Jakie gesty i ruchy najlepiej oddadzą Wasze emocje i przekonania?

Następnie zrealizujcie swoją wizję, wykorzystując gesty, ruchy, przestrzeń oraz przygotowane wykrzykniki. Po zakończeniu działania porozmawiajcie o tym, jak zmienia się znaczenie protestu, gdy zamiast słów wykorzystujemy ciało, obraz i wspólne działanie. Zastanówcie się, w jaki sposób sztuka może stać się narzędziem wyrażania opinii, zwracania uwagi na ważne problemy oraz wyobrażania sobie świata, który chcielibyście współtworzyć.

DYSKUSJA O DZIELE SZTUKI METODAMI DRAMOWYMI

05

5. Dyskusja o dziele sztuki metodami dramowymi

Rozmowa o sztuce nie musi zaczynać się od słów. Zanim spróbujemy opisać to, co widzimy, możemy odpowiedzieć na dzieło ciałem, ruchem i emocjami. Metody dramowe pomagają młodzieży wejść w bezpośredni kontakt ze sztuką i dostrzec, że każda osoba interpretuje ją przez pryzmat własnych doświadczeń.

Wyobraź sobie, że dwie osoby oglądają ten sam obraz. Jedna wyraża swoje emocje gestem lub ruchem, druga odpowiada własną interpretacją, przekształcając zastaną formę. Powstaje dialog bez słów, który pokazuje, że nie istnieje jedna właściwa reakcja na dzieło. Różnice w odbiorze stają się punktem wyjścia do rozmowy o odmiennych interpretacjach.

Tak rozumiana praca ze sztuką rozwija empatię, uważność na perspektywę innych osób i odwagę wyrażania własnego zdania. Opisane poniżej aktywności traktują dialog szerzej niż jako wymianę słów. Zachęcają do wyrażania myśli i emocji poprzez obraz, ruch i ciało, pozwalając uchwycić znaczenia, które nie zawsze da się nazwać.

Przedstawione ćwiczenia wywodzą się z metody **Drama-Based Pedagogy (DBP),** opartej na uczeniu przez twórcze działanie. Dialog oznacza w niej wspólne poszukiwanie znaczeń, bez konieczności znalezienia jednej odpowiedzi. DBP zakłada również, że komunikujemy się nie tylko słowami, lecz także obrazem, gestem, mimiką i ruchem. Dlatego dwa pierwsze ćwiczenia opierają się na dialogu wizualnym, a trzecie – na pracy z ciałem.

Ważnym elementem DBP jest wspólna refleksja po zakończeniu aktywności. Warto zapytać uczniów i uczennice, co wpłynęło na przebieg ćwiczenia, jakie warunki sprzyjały pracy i co warto zmienić następnym razem.

Poniższe opisy ćwiczeń opierają się na publikacji Kathryn Dawson i Bridget Kiger Lee → Drama-based Pedagogy. Activating Learning Across the Curriculum.

fot. Anija Jankovic
unplash.com

Akwarelowe rozmowy

Ćwiczenie polega na wymianie myśli za pomocą abstrakcyjnych obrazów. Uczestnicy i uczestniczki wyrażają swoje odczucia i refleksje, świadomie korzystając z różnorodnych środków wyrazu – kolorów, kształtów czy charakteru kreski. Dzięki temu młodzież może również zastanowić się, na czym polega kultura rozmowy.

Zaprezentuj uczniom i uczennicom wybrane dzieło sztuki i daj im czas na uważne obejrzenie go. Następnie poproś młodzież o dobranie się w pary. Rozdaj każdej parze akwarele, pędzle i po jednej kartce papieru. Zaproś uczestników i uczestniczki do refleksji nad właśnie obejrzanym dziełem. Jak za pomocą kolorów, linii i kształtów mogą wyrazić swoje emocje związane z jego odbiorem?

Przed rozpoczęciem pracy wyjaśnij, że wizualna rozmowa będzie podlegać tym samym zasadom co dobra dyskusja werbalna. Podobnie jak w zwyczajnej rozmowie, niegrzecznie jest przerywać sobie nawzajem czy przekrzykiwać się. Dlatego w danym momencie maluje tylko jedna osoba. Dopiero gdy skończy swoją „wypowiedź", druga podejmuje temat, odnosząc się do tego, co pojawiło się na kartce. Może coś domalować lub zmienić w pracy kolegi lub koleżanki. Ponieważ nie da się niczego zetrzeć, należy zaakceptować wszystko, co druga osoba umieściła na kartce, i znaleźć sposób, aby to rozwinąć.

Ćwiczenie powinno odbywać się w ciszy. Daj uczniom 3-4 minuty na malowanie. Następnie pary mogą omówić lub powtórzyć ćwiczenie z nowym partnerem.

Zastanówcie się:

1. Jak się czuliście, prowadząc rozmowę wizualną?
2. Czy wybrane przez Was środki wizualne odzwierciedlały formy artystyczne omawianego dzieła, czy były od nich zupełnie inne?
3. Co udało się przekazać? Co utracono w komunikacji?
4. Czy udało się przekazać wszystkie emocje, myśli i wrażenia związane z dziełem sztuki? Czy za pomocą słów można byłoby to zrobić lepiej lub łatwiej?
5. Jak to doświadczenie można odnieść do sposobu, w jaki komunikujemy się na zajęciach?

Mural grupowy

Celem tej aktywności jest przeprowadzenie burzy mózgów. Działa ona podobnie jak *Akwarelowe rozmowy*, ale umożliwia wspólną pracę większej liczby osób oraz wykorzystanie bardziej różnorodnych form artystycznych.

Jeśli uczniowie nie wiedzą, czym jest mural, rozpocznij od krótkiej rozmowy na ten temat. Zastanówcie się, jak sztuki wizualne mogą służyć wyrażaniu opinii na temat danej idei, tożsamości grupy lub konkretnego momentu w czasie. Omówcie, jaką rolę w muralu odgrywają kolor, kształt i linia.

Następnie zaprezentuj uczniom i uczennicom wybrane dzieło sztuki. Daj czas na uważne obejrzenie go.

Zaproś całą grupę do zajęcia miejsc wokół jednego, bardzo dużego arkusza czystego papieru (rozłożonego na stole, podłodze lub przyklejonego do ściany). Przygotuj zestaw markerów lub kredek. Zadaniem uczniów i uczennic jest zaprojektowanie muralu, który odda ich wrażenia, emocje i myśli związane z omawianym dziełem sztuki. Poproś uczestników, aby pracowali w całkowitej ciszy. Na czas ich pracy możesz włączyć w tle spokojną, nieinwazyjną muzykę.

Aktywność powinna trwać do 15 minut. Przed zakończeniem ćwiczenia poproś młodzież, aby przyjrzała się całemu rysunkowi i dodała ostatnie detale. Następnie przeanalizujcie powstałe dzieło.

Zastanówcie się:

1. Które obrazy lub słowa najbardziej rzucają się w oczy?
2. Jakie powiązania możemy dostrzec między poszczególnymi elementami?
3. Czy są kolory, kształty, pomysły, które dominują nad pozostałymi?
4. W jaki sposób mural oddaje wspólnotę myśli na dany temat, a na ile pozwala uwidocznić różnice między pomysłami różnych osób?
5. Czy każdy element muralu w oczywisty sposób odnosi się do omawianego dzieła sztuki? Które elementy wydają się z nim najbardziej związane, a które najbardziej odległe?

Lustra

Ćwiczenie pozwala przekazać swoje wrażenia za pomocą ruchu. Uczniowie i uczennice wykonują lustrzane gesty, co wymaga od nich skupienia i reagowania na zachowanie partnera lub partnerki. Bardzo ważne jest, aby podczas ćwiczenia wzajemnie sobie ufać. Aktywność może służyć jako rozgrzewka przed kolejnym opisanym ćwiczeniem (*Żywa rzeźba i rzeźbiarz*).

Rozpocznij od pokazania młodzieży wybranego dzieła sztuki. Pozwól obejrzeć je w ciszy. Poproś, aby uczniowie i uczennice skupili się na emocjach, jakie im towarzyszą podczas oglądania, a także zastanowili się, jak za pomocą ruchów mogliby odtworzyć nastrój i formę tego dzieła.

Podziel grupę na pary i poproś każdą z nich o ustalenie, kto jest Graczem A, a kto Graczem B. Gracz A będzie lustrem, a Gracz B – aktorem.

Pary stają naprzeciwko siebie. Gdy Gracz B zaczyna się poruszać, Gracz A dokładnie odzwierciedla jego ruchy. Obaj gracze powinni utrzymywać kontakt wzrokowy. Na początku zachęcaj do powolnych, płynnych ruchów i/lub prostych czynności wykonywanych w zwolnionym tempie.

Następnie poproś Gracza B, aby wykonywał ruchy związane z omawianym dziełem sztuki, tak aby za pomocą gestów przekazał drugiej osobie swoje wrażenia i obserwacje. Po kilku minutach poproś uczniów o zmianę ról. Z czasem możesz zachęcić pary do samodzielnego, płynnego zmieniania ról w trakcie ruchu lub do próby wspólnej pracy, w której żadna osoba nie dominuje i nie prowadzi.

Zastanówcie się:

1. Co woleliście: prowadzić czy być prowadzonymi? Dlaczego?
2. Jaką strategię przyjęliście, aby pomóc swojemu partnerowi nadążyć?
3. Czy osoby prowadzone odbierały tylko ruch czy także intencję osoby prowadzącej?
4. Czy osoby prowadzone dowiedziały się, jak osoba prowadząca odbiera omawiane dzieło?

DIALOG O CIELE

06

6. Dialog o ciele

Metody dramowe pokazują, że ciało może być narzędziem dialogu i wyrażania własnych doświadczeń. W tym rozdziale staje się ono nie tylko sposobem komunikacji, ale także tematem refleksji i rozmowy.

Ciało jest częścią codziennego doświadczenia każdego z nas, a jednocześnie wiążą się z nim emocje, przekonania i społeczne wyobrażenia. Sztuka pozwala przyjrzeć się temu, jak jest przedstawiane, jakie stereotypy utrwala i w jaki sposób można je przełamywać.

Proponowane ćwiczenia wykorzystują twórcze działania, ruch i uważną obserwację, a ich celem jest stworzenie przestrzeni do rozmowy z młodzieżą o ciałopozytywności, różnorodności, emocjach i tożsamości. Ćwiczenia zachęcają do spojrzenia na ciało nie jako obiekt oceny, lecz jako ważny element budowania relacji, wyrażania siebie i rozumienia doświadczeń własnych oraz innych osób.

Część 1. Wyobrażenie ciała

Poproś każdą osobę o ulepienie z plasteliny brzucha (lub – jeśli nie ma takiej możliwości – o narysowanie go na kartce). Nie określaj, jaki ma to być brzuch. Może przedstawiać konkretną osobę, stereotypowy wizerunek, być nagi lub ubrany. Pozostaw pełną swobodę interpretacji.

Po wykonaniu zadania porozmawiajcie:

- Czy łatwo było przedstawić tylko jeden fragment ciała?
- Czy brzuch można traktować jako samodzielny element, czy zawsze myślimy o nim jako o części całego ciała?
- Jakie brzuchy powstały? Czym się różnią, a co je łączy?
- Czy istnieje „domyślny" obraz brzucha? Jeśli tak, jaki i skąd się bierze?

Następnie omówcie pracę → *Brzuch* autorstwa Aliny Szapocznikow.

Brzuch

Alina Szapocznikow

Zastanówcie się:

1. Gdybyście mieli brzuch przypominający ten z rzeźby, czy chcielibyście go zmienić? Dlaczego?
2. Czy potrzeba zmiany ciała wynika z własnych potrzeb, czy z presji otoczenia?
3. Czym różni się troska o ciało od dążenia do jego kontroli, podporządkowania lub nieustannego poprawiania?
4. Jak rozumiecie pojęcie „ciałopozytywność"?

Część 2. Stereotypy

Przyjrzyjcie się pracy → *Znikania* autorstwa Sandry Mujingi.

Wariant A

Podziel uczestników na cztero- lub pięcioosobowe grupy. Każda grupa wybiera reklamę, plakat, kadr z filmu lub post z mediów społecznościowych przedstawiający ludzi. Następnie analizuje wybrany materiał, odpowiadając na pytania:

- Jak przedstawione są osoby o różnych typach ciała, kolorze skóry, wieku lub sprawności?
- Jakie stereotypy są obecne, a jakie zostają przełamane?
- Jaką rolę odgrywają media i sztuka w utrwalaniu lub zmianie takich wyobrażeń?

Na zakończenie każda grupa prezentuje swoje wnioski w krótkiej, dwu- trzyminutowej prezentacji. Zastanówcie się wspólnie, w jaki sposób można tworzyć bardziej różnorodne i inkluzywne przedstawienia ludzi.

Wariant B

Poproś uczestników i uczestniczki o wykonanie kolejno następujących poleceń:

- Poruszaj się jak kobieta.
- Poruszaj się jak mężczyzna.
- Poruszaj się jak osoba w wieku 70+.
- Poruszaj się jak osoba z niepełnosprawnością.

Znikania
Sandra Mujinga

Zastanówcie się:

1. Skąd wzięły się wykorzystane gesty, ruchy i postawy?
2. Jakie stereotypy ujawniły się podczas ćwiczenia?
3. Czy wszyscy wyobrazili sobie te postacie w podobny sposób?
4. Czy można wykonać te same zadania w sposób przełamujący stereotypy?
5. Co zmienia się, gdy świadomie próbujemy odejść od utartych wyobrażeń?

Część 3. Mowa ciała, mowa emocji

Przyjrzyjcie się pracy → *Bez tytułu* autorstwa Cathy Wilkes. Wspólnie przygotujcie listę różnych emocji i zapiszcie każdą z nich na osobnej kartce. Następnie poproś chętne osoby o wylosowanie jednej kartki i przedstawienie zapisanej emocji wyłącznie za pomocą postawy ciała, ruchu i gestów. Nie używajcie mimiki. Aby utrudnić odgadywanie, a jednocześnie ułatwić skupienie na ciele, osoba prezentująca może zasłonić twarz maską. Pozostali uczestnicy próbują odgadnąć przedstawianą emocję.

Możecie skorzystać z gotowej listy emocji:

euforia, szczęście, spokój, miłość, tęsknota, żal, niepokój, przygnębienie, rozczarowanie, samotność, cierpienie, lęk, zmartwienie, niepewność, wstyd, agresja, zemsta, gniew, nienawiść, złość, oburzenie, zniecierpliwienie, zirytowanie, szok, dezorientacja, ciekawość, obrzydzenie, znudzenie, zobojętnienie, dyskomfort, czułość, satysfakcja, spełnienie, poczucie bliskości, poczucie obcości.

Wariant ćwiczenia

Wybierzcie wspólnie jedną emocję. Na umówiony sygnał wszyscy jednocześnie spróbujcie wyrazić ją za pomocą ciała. Następnie przyjrzyjcie się poszczególnym postawom i porozmawiajcie:

- Jak różnorodne mogą być sposoby wyrażania tej samej emocji?
- Które gesty, pozycje i ruchy okazały się najbardziej czytelne?
- Czy nasze ciało komunikuje emocje w podobny sposób, czy każdy robi to inaczej?

Bez tytułu

Cathy Wilke

Część 4. Podsumowanie

W niewielkich grupach stwórzcie żywe rzeźby na temat „Niezgoda” lub „Sprzeciw”, wykorzystując wyłącznie ustawienie ciał, gesty i postawy. Po zakończeniu ćwiczenia wspólnie przyjrzyjcie się wszystkim kompozycjom i porozmawiajcie:

- W jaki sposób ciało może wyrażać niezgodę lub sprzeciw?
- Jakiego rodzaju sprzeciw przedstawiają stworzone rzeźby?
- Czy odnosi się on do ciała, stereotypów i sposobów jego przedstawiania, czy również do innych doświadczeń i sytuacji życiowych?

Takie podsumowanie pozwala dostrzec, że ciało jest nie tylko obiektem spojrzenia, ale także narzędziem komunikacji, wyrażania emocji, budowania tożsamości oraz manifestowania własnego stanowiska.

DIALOG

O RZECZACH

07

7. Dialog o rzeczach

Rozmowa o ciele prowadzi do refleksji nad tym, jak doświadczamy świata. Kolejnym krokiem jest przyjrzenie się przedmiotom i miejscom, które nam towarzyszą i współtworzą nasze codzienne doświadczenia.

Choć często pozostają niezauważone, rzeczy mogą nieść wspomnienia, budować poczucie bezpieczeństwa i opowiadać historie o naszych relacjach, wartościach oraz sposobie życia. Sztuka pomaga dostrzec w nich znaczenia wykraczające poza ich praktyczną funkcję.

Ćwiczenia w tym rozdziale zachęcają młodzież do refleksji nad relacją z przedmiotami i przestrzeniami, które tworzymy wokół siebie. Punktem wyjścia są pytania o to, co jest dla nas ważne, jakie miejsca dają nam poczucie przynależności oraz jakie historie chcielibyśmy zachować i przekazać innym.

Część 1. Przedmioty i ciało

Przyjrzyjcie się pracy → *Przyjaciele z grejpfrutem* autorstwa Cajsy von Zeipel. Zastanówcie się, jakie relacje łączą ludzi z otaczającymi ich przedmiotami.

Zastanówcie się również, czy przedmioty są jedynie narzędziami, czy mogą stać się częścią naszej codzienności, wspomnień i tożsamości.

Przyjaciele z grejpfrutem

Cajsa von Zeipel

Zastanówcie się:

1. Jakie przedmioty na co dzień dotykają Waszego ciała?
2. Które z nich kojarzą się z komfortem, bezpieczeństwem lub przyjemnością?
3. Jakich przedmiotów nie lubicie dotykać lub wolicie trzymać je z dala od siebie?
4. Czy korzystanie z jakiegoś przedmiotu zawsze oznacza bliskość lub przywiązanie?
5. Czy przedmioty mogą wpływać na nasze samopoczucie, sposób poruszania się lub postrzegania własnego ciała?

Część 2. Przestrzeń, w której czuję się dobrze

Przyjrzyjcie się pracy → *Eurotique* autorstwa Henrike Naumann. Porozmawiajcie o miejscach, w których czujecie się bezpiecznie, swobodnie i komfortowo.

Zastanówcie się:

1. Jak wygląda taka przestrzeń?
2. Jakie przedmioty się w niej znajdują?
3. Jakie materiały, faktury, kolory, światło lub zapachy sprawiają, że czujecie się w niej dobrze?
4. Czy o charakterze miejsca decydują przede wszystkim przedmioty, czy raczej wspomnienia i osoby z nim związane?
5. Czy tę samą przestrzeń różne osoby mogą odbierać w zupełnie inny sposób?

Spróbujcie określić, które elementy są najważniejsze dla poczucia bezpieczeństwa i przynależności.

Henrik Nauma
Erotique
Fot: Bartek Zalewski

Część 3. Ślad po nas

Wyobraźcie sobie, że możecie zachować fragment swojej codzienności i przekazać go kolejnym pokoleniom w formie kapsuły czasu.

Zastanówcie się:

- Jakie przedmioty najlepiej opowiadałyby o Waszym życiu?
- Co mówiłyby o Waszych relacjach, zainteresowaniach i sposobie spędzania czasu?
- Co chcielibyście przekazać osobom żyjącym w przyszłości o naszych czasach?
- Co uważacie za szczególnie ważne, warte zapamiętania i zachowania?

Do wykonania pracy możecie wykorzystać różne środki wyrazu: rysunek, tekst, kolaż, fotografie, znalezione przedmioty lub materiały z recyklingu. Jeśli tworzycie pracę przestrzenną, umieśćcie ją w pudełku, pojemniku lub innym zamkniętym obiekcie, tak aby przypominała kapsułę czasu – wiadomość pozostawioną przyszłym pokoleniom.

Zastanówcie się:

1. Dlaczego wybraliście właśnie te przedmioty?
2. Co mówią one o Waszych wartościach, potrzebach i codziennym życiu?
3. Czy przedmioty mogą opowiadać o człowieku równie wiele jak słowa?
4. Jakie historie o współczesnym świecie mogłyby odczytać z nich osoby żyjące za kilkadziesiąt lub kilkaset lat?

DLACZEGO WARTO EDUKOWAĆ FILMEM?

08

8. Dlaczego warto edukować filmem?

Rozmowa o rzeczach pokazuje, że nawet codzienne przedmioty mogą stać się punktem wyjścia do refleksji nad naszymi doświadczeniami i wartościami. Podobnie działa film – opowiada historie, które zachęcają do zadawania pytań, wymiany perspektyw i wspólnego poszukiwania znaczeń.

Film jest jednym z najbliższych młodym osobom sposobów opowiadania o świecie. Łączy obraz, dźwięk i emocje, dzięki czemu pomaga rozpocząć rozmowę także na trudne tematy. Nie podaje przy tym gotowych odpowiedzi. Zamiast więc szukać jednej właściwej interpretacji, warto potraktować film jako zaproszenie do dialogu.

→ Zasoby Filmowe CEO pokazują, że sztuka może być punktem wyjścia do rozmowy o współczesnych wyzwaniach i osobistych doświadczeniach. Film *Zaliczka* (reż. Djiby Kebe, 2024) zachęca do refleksji nad rolą sztuki i twórczości oraz nad wartością dzieła – zarówno jako źródła utrzymania, jak i nośnika emocji, pamięci i tożsamości.

Jak rozmawiać po seansie?

Zaproś młodzież do swobodnej wymiany spostrzeżeń. Pomocne mogą być pytania:

- Jakie emocje wywołał film?
- Co najbardziej zapadło Wam w pamięć?
- O jakim problemie opowiada film lub jakie pytania stawia?
- Czy film pozwolił Wam spojrzeć na coś z nowej perspektywy?
- Jak obraz, dźwięk lub sposób opowiedzenia historii wpłynęły na Wasz odbiór?

Filmowa mapa refleksji

Po obejrzeniu filmu poproś uczniów i uczennice o stworzenie mapy refleksji. Na środku kartki wpiszcie tytuł, a wokół niego:

- Emocje – co czuliście podczas oglądania filmu?
- Pytania – jakie pytania pozostawił?
- Perspektywy – czyją historię poznaliśmy i czyjego głosu zabrakło?
- Świat – z czym ta historia kojarzy się w rzeczywistości?
- Działanie – do czego film mnie zachęca lub skłania?

Na zakończenie zaproś chętne osoby do podzielenia się wybranym elementem mapy. Podkreśl, że różnorodność odpowiedzi jest wartością i pokazuje, jak wiele znaczeń może kryć jedna historia.

Sztuka dla dialogu – narzędziownik dla naucyzcieli i nauczycielek

Centrum Edukacji Obywatelskiej

Strona internetowa z dostępem do kolekcji
filmów i materiałów pomocniczych:
https://kultura.ceo.org.pl/

Autorzy tekstów: Maria Szczycińska, Patrycja Paczyńska, Jan Bliźniak, użytkownicy i użytkowniczki platformy filmowej Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej

Koordynacja p rogramów i redakcja merytoryczna:
Patrycja Paczyńska, Jan Bliźniak

Redakcja i korekta tekstu: Bartosz Marzec

Projekt graficzny i skład: Żaneta Pulkowska

Warszawa 2026

W y d a w c a :
Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej
ul. Wspólna 47/49, 00-680 Warszawa

www.ceo.org.pl

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego

ORGANIZATOR:

CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Otwieraj na kulturę

PARTNERZY:

MUZEUM SZTUKI NOWOCZESNEJ W WARSZAWIE

MUZEUM SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ W KRAKOWIE MOCAK

PATRONAT MEDIALNY:

SZUM